

A Study of the Effect of Religious Beliefs on Female Students' Resilience in the 1st Grade of High School in District 1 of Shiraz

Tahereh Zakipour¹, RaziEH Abdi²

¹ Bachelor, Theology and Islamic Studies, Estehban Branch, Islamic Azad University, Estehban, Iran (**Corresponding author**), zakipour239@gmail.com

² MA., Mathematical Statistics, Shiraz Branch, Payam Noor University, Shiraz, Iran. abdi26019@gmail.com

Abstract

The purpose of the present research is to study the effect of religious beliefs on female students' resilience in the 1st grade of high school in district 1 of Shiraz. The research method was descriptive correlation. The statistical population of the research consisted of all 9200 female students in the 1st grade of high school in the district 1 of Shiraz in 2022-2023 among whom 360 students were chosen by random cluster sampling. Data collection instruments in this research were Glock & Stark Religious Beliefs Scale (2003) and Samuels Resilience Scale (2004). Their validity and reliability were calculated and confirmed by object analysis and Cronbach's alpha respectively. For data analysis, descriptive statistics (average and standard deviation) and inferential statistics (Pearson correlation coefficient and regression analysis) were used. The results indicated that there is a significantly positive relation between religious beliefs and resilience. Moreover, religious beliefs are considered as a significant predictor for students' resilience as their religiosity predicted 36% of their resilience variation. Besides, theological, emotional, consequential, and ritual aspects determine 36.5% of their resilience variation. The beta level of theological, emotional, consequential, and ritual aspects is significant and can positively predict the students' resilience. Therefore, it can be concluded that religion and religious instruction have a noticeable role in increasing the students' resilience and creating calmness and security for them. In this regard, enforcement of religious attractions by holding educational, religious, and cultural programs to improve students' religious attitude is suggested.

Keywords: Religious Beliefs, Resilience, Students, Girls, High School, Shiraz.

Received: 2024/01/02; **Revised:** 2024/01/22; **Accepted:** 2024/02/25; **Published online:** 2024/03/21

<https://doi.org/10.22034/RIET.2024.15547.1222>

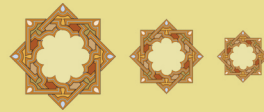
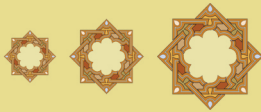
Publisher: Farhangian University

© the authors

<http://tarbiatmaaref.cfu.ac.ir/>

Article type: Research Article

بررسی تأثیر باورهای مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر متوسطه اول ناحیه (۱) شیراز

طاهره زکی‌پور^۱، راضیه عبدی^۲

^۱ کارشناسی، الهیات و معارف اسلامی، واحد استهبان، دانشگاه آزاد اسلامی، استهبان، ایران
zakupour239@gmail.com (نویسنده مسئول)

^۲ کارشناسی ارشد، آمار ریاضی، واحد شیراز، دانشگاه پیام نور، شیراز، ایران.
abdi26019@gmail.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر باورهای مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر متوسطه اول ناحیه (۱) شیراز بود. روش تحقیق توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش، شامل تمامی دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه اول ناحیه (۱) شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ به تعداد ۹۲۰۰ نفر بود که از بین آن‌ها و به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، تعداد ۳۶۰ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، پرسشنامه‌های باورهای مذهبی گلاک و استارک (۲۰۰۳) و تاب‌آوری سامولتز (۲۰۰۴) بود که روایی و پایایی آن‌ها به ترتیب با استفاده از روش‌های تحلیل گویه و آلفای کرونباخ محاسبه و تأیید شد. برای تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی (میانگین و انحراف استاندارد) و آمار استنباطی (ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون) استفاده شد. نتایج حاکی از آن بود که بین باورهای مذهبی و تاب‌آوری، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین باورهای مذهبی پیش‌بینی‌کننده معنی‌دار تاب‌آوری دانش‌آموزان بود. باورهای مذهبی ۳۶ درصد از واریانس تاب‌آوری دانش‌آموزان را پیش‌بینی کرد. همچنین ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی مجموعاً ۳۶/۵ درصد واریانس تاب‌آوری دانش‌آموزان را تبیین می‌کنند. مقدار بنای ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی معنادار است و به صورت مثبت می‌تواند تاب‌آوری دانش‌آموزان را پیش‌بینی کنند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که دین و آموزه‌های دینی در افزایش تاب‌آوری و ایجاد آرامش و امنیت نقش چشم‌گیری دارد. در این راستا، تقویت جاذبه‌های دینی با برگزاری برنامه‌های آموزشی، مذهبی و فرهنگی جهت ارتقاء نگرش دینی دانش‌آموزان پیشنهاد می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: باورهای مذهبی، تاب‌آوری، دانش‌آموزان، دختران، مقطع متوسطه، شهر شیراز.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۲؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۰۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۶؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۰۱/۰۲
استاد به این مقاله: زکی‌پور، طاهره؛ عبدی، راضیه (۱۴۰۳). بررسی تأثیر باورهای مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر متوسطه اول ناحیه (۱) شیراز. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۱۱(۵)، ص ۸۵-۱۰۲. <https://doi.org/10.22034/RIET.2024.15547.1222>

۱. مقدمه

سازمان آموزش و پرورش، یکی از مهم‌ترین عوامل رشد اجتماعی، اقتصادی و آموزشی در هر جامعه‌ای است و عامل شناخت و سازمان‌دهی روزافزون نیروی انسانی برای گسترش و تعالی جوامع و نظام آموزشی محسوب می‌شود. در نظام آموزشی هر کشوری، عوامل زیادی بر شکل، اهداف و عملکرد آن نظام تأثیر می‌گذارند (Yu, 2021). بدان جهت که دانش‌آموزان به عنوان پایه ضروری نظام آموزشی، در رسیدن به هدف‌های نظام آموزشی کشور، مقام ویژه‌ای دارند، پرداختن به این قشر از جامعه از نظر آموزشی و تربیتی، باروری و به اوج رسیدن هرچه بیشتر نظام آموزشی و تربیتی جامعه را سبب می‌شود (Tomaszewski, 2021). همچنین یکی از عواملی که بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد، تاب‌آوری تحصیلی است. فرایند تاب‌آوری نه تنها یک واقعیت زیستی یا روان‌شناختی است، بلکه دارای ابعاد و ماهیت اجتماعی نیز می‌باشد. علاوه بر گسترش تاب‌آوری در بستر زمان، بسط آن در بستر موقعیت و فضای اجتماعی نیز قابل ذکر است؛ به عبارت دیگر، تاب‌آوری موقعیتی است و افرادی که در یک موقعیت تاب‌آور هستند، ممکن است در موقعیتی دیگر با مشکلاتی مواجه شوند (Martin & Donlevy, 2022). تحقیقات مربوط به تاب‌آوری تحصیلی نشان می‌دهد، که دانش‌آموزان تاب‌آور علی‌رغم وقوع و تکرار رویدادها و شرایط استرس‌زا که برای آن‌ها اتفاق می‌افتد، به سطوح بالایی از انگیزه و عملکرد دست می‌یابند. تحقیقات مرتبط عمدتاً دو دسته از عوامل حفاظتی درونی و بیرونی را در بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقای تاب‌آوری تحصیلی شناسایی کرده است (Baumgartner & Schneider, 2023).

تاب‌آوری تحصیلی، توانایی مقابله با مشکلات مزمن و حاد تحصیلی، در نظر گرفته می‌شود. این مشکلات حاد منجر به کاهش پیشرفت تحصیلی و شکست می‌شود و باعث می‌گردد دانش‌آموزان فرصت‌های آموزشی را از دست دهند یا نادیده بگیرند و سپس به‌طور سیستماتیک مدرسه را ترک کنند (Meyer, 2021). تاب‌آوری به عنوان فرایند، توانایی یا پیامد سازگاری موفقیت‌آمیز به‌رغم شرایط تهدیدآمیز است (Hallahan & et al., 2020). تاب‌آوری در یک محیط آموزشی با احتمال بسیار بالایی برای موفقیت در مدرسه و سایر موقعیت‌های زندگی با وجود ناملازمات و مشکلات محیطی مطابقت دارد (De la Fuente & et al., 2017). دانش‌آموزان تاب‌آور، با وجود موانع و مسائل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، تا حد زیادی در محیط آموزشی موفق می‌شوند (Noreen & et al., 2021). به اعتقاد ماستن^۱ (2016) تاب‌آوری بیانگر توانایی یک سیستم پویا برای انطباق موفقیت‌آمیز با اختلالاتی است که عملکرد،

وجود یا روند رشد آن سیستم را تهدید می‌کند. در نتیجه، آن‌ها افراد انعطاف‌پذیری در نظر گرفته می‌شوند که به نتایج رشد مثبت دست می‌یابند، حتی اگر سازگاری آن‌ها در معرض تهدیدات شناخته شده باشد (Cassidy, 2015).

مطالعات اخیر نشان می‌دهد که یکی از راه‌های اصلی انسان برای پیشگیری از بیماری‌های روانی و دستیابی به سلامت روان، تاب‌آوری، دین و مذهب است. درحقیقت، ذکر و یاد خدا بعد از ناراحتی‌های روح و روان هم پیشگیری‌کننده و هم درمان است. همچنین بسیاری از مطالعات نشان داده‌اند که افراد مذهبی کم‌تر در معرض اختلالات روانی، عاطفی و خلقی هستند. دیگر اینکه افراد متدین نه تنها کم‌تر درگیر مسائل نفسانی، انحرافات و ... می‌گردند؛ بلکه در کل اخلاق و رفتار و معنویت سالم‌تری دارند. علاوه بر این، آن‌ها سبک زندگی سالم و متعادل‌تری را اتخاذ می‌کنند؛ ظرفیت بیشتری برای سازگاری و مدیریت زندگی دارند و در مقایسه با افرادی که اعتقادات مذهبی ضعیف‌تری دارند، احساس آرامش، امنیت، انعطاف‌پذیری، تاب‌آوری و شادی بیشتری دارند (ایلامی و همکاران، ۱۳۹۹). باورهای دینی مجموعه‌ای از اعمال، رفتارها، باورها و نگرش‌های مربوط به مبانی دین، فروع دین و سایر حوزه‌های مرتبط با مذهب است. مذهب به مجموعه‌ای از جهان‌بینی‌ها و ایدئولوژی‌ها اطلاق می‌شود که تلقین آن‌ها می‌تواند، شیوه زندگی انسان را تعیین کند. باورهای دینی به معنای خاص خود شامل باورهای مشترک گروه خاصی است، که به داشتن این باورها و انجام مناسک با آن‌ها افتخار می‌کنند. این عقاید به عنوان یک موضوع فردی توسط همه اعضای جماعت پذیرفته نمی‌شود؛ بلکه متعلق به کل گروه است و جزئی وحدت‌بخش برای گروه محسوب می‌شود (زکوری و همکاران، ۱۴۰۰). از این رو باورها برای افراد الهام‌بخش‌تر است و فرد را به سمت پیشرفت و مثبت‌اندیشی سوق می‌دهد (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۸). دین و مذهب از ارکان اصلی فرهنگ هر ملتی است و سبک زندگی یکی از شاخص‌های مهم سلامت روانی به‌شمار می‌رود. دین و دینداری به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در سلامت روان نقش دارند. ارزش‌های دینی، ایمان و باورهای دینی از عناصر مهم شخصیت هستند (Rizvi & Hossain, 2017). عشق به خدا، انسان را به کار و فداکاری وامی‌دارد و هرکس خود را عضوی مفید و ارزشمند در جامعه بداند، ثبات و سلامت روانی او تضمین می‌شود (کهریزه و همکاران، ۱۴۰۰). همچنین هویت هر فردی با دین و اعتقاد به خدا آمیخته شده است. بهترین راهنما در مورد آنچه باید انسان به آن اعتقاد داشته باشد، ارزش‌هایی که قبول داشته باشد و بایدها و نبایدهایی که در رفتارش رعایت کند، خالق انسان است؛ زیرا آفریننده بهتر از هر کس دیگری مخلوق خود را می‌شناسد و در مورد آنچه منجر به رشد او و در نهایت سعادتش می‌شود، آگاه است و خداوند تمام راهنمایی‌های خود را در قالب دین، برای بشر عرضه کرده است؛ بنابراین، دین

مهم‌ترین منبع هویتی برای هدایت طراحان برنامه درسی است و هویت دینی به بهترین شکل می‌تواند پاسخ پرسش‌های دانش‌آموزان برای نیل به سعادت را بدهد (نجفی و همکاران، ۱۴۰۰).

اهمیت و ضرورت این پژوهش از آن جهت است که دوره تحصیل دانش‌آموزی به دلیل وجود عوامل متعدد، دوران پر استرسی است. از آنجایی که رشد در این دوره از زندگی تجربیات مختلفی از تغییرات جدید و متنوع را ارائه می‌دهد و بسیاری از این تجربیات نیاز به تعدیل و اصلاح دارند تا زمینه رشد سالم افراد را فراهم کند؛ بنابراین، شناسایی پیشایندها و عوامل مؤثر بر توانایی دانش‌آموزان برای رویارویی با چالش‌ها و موانع تحصیلی که منجر به رضایت تحصیلی و در نتیجه تاب‌آوری تحصیلی می‌شود، ضروری به نظر می‌رسد (Vemde & et al., 2023). از سوی دیگر، تاب‌آوری تحصیلی توانایی مقابله با مشکلات مزمن و حاد تحصیلی تلقی می‌شود. این مشکلات حاد منجر به کاهش عملکرد تحصیلی و شکست می‌شود؛ همچنین باعث می‌شود دانش‌آموزان فرصت‌های آموزشی را از دست دهند یا نادیده بگیرند و سپس به طور سیستماتیک مدرسه را ترک کنند (Rudd & et al., 2021). در نتیجه، راهبردهای تاب‌آوری می‌تواند به دانش‌آموزان در دستیابی به موفقیت تحصیلی کمک کند. مدارس و خانواده‌ها می‌توانند با ایجاد راه حل، تاب‌آوری را ایجاد کنند. افزون بر آن، با ایجاد یک محیط به اندازه کافی توانمند، افراد می‌توانند ویژگی‌های خاصی از انعطاف‌پذیری را در زندگی خود به دست آورند. این افزایش تاب‌آوری از طریق بهبود سلامت روان و پیشرفت تحصیلی کودکان و نوجوانان حاصل می‌شود (Choi & et al., 2023).

علاوه بر این، انسان دارای عقایدی است و این باورها از زندگی و دین او سرچشمه می‌گیرد و در رفتار او تأثیر می‌گذارد. ارتباط روان انسان با باورهای آن و نقشی که دین به عنوان مجموعه‌ای از آموزه‌ها و باورها در سلامت روان ایفا می‌کند، غیرقابل انکار است. روانشناسی دین یکی از شاخه‌های روانشناسی است. روانشناسی دین به بررسی علمی دین با رویکرد روان‌شناختی اطلاق می‌شود؛ به عبارت دیگر، توصیف پدیده‌های دینی با استفاده از قوانین روانشناسی. پدیده‌های دینی عبارتند از: رفتارها، افکار و احساساتی که در یک فرد به وجود می‌آید؛ اما منشأ مذهبی دارند؛ مانند نماز خواندن، دعا کردن، ایمان به خدا، توکل به خدا، توبه کردن و احساس ترس در برابر خدا (Abbas, 2022). همچنین مذهب با تأثیر بر سبک زندگی و چگونگی حل تعارض ارزشی، به سؤالات اساسی انسان درباره هدف زندگی و معنای فعالیت پاسخ می‌دهد (Ayub & et al., 2022). به طور کلی، داشتن دین باعث ایجاد معنا، امید، احساس کنترل، سبک زندگی سالم‌تر، پذیرش توسط دیگران و از همه مهم‌تر، سلامت روان می‌شود. علاوه بر این، باورهای دینی به انسان دیدگاه جدیدی نسبت به جهان می‌بخشد و نوعی وابستگی معنوی برای او ایجاد می‌کند. توکل و عبادت خداوند، ایجاد امید و تشویق به نگرش‌های مثبت، آرامش درونی را در انسان به ارمغان می‌آورد. از

سوی دیگر، برخی از افراد با گرایش‌های مذهبی و اعتقادی قوی‌تر، تأکید می‌کنند که خداوند و وجود او، در انسان تجلی می‌یابد. تأثیر روانی چنین باوری، پرورش رهبری و رشد شخصی در فرد است. فراتر از آن، اهمیت دین در این است که برای پیچیده‌ترین مسائل مانند عذاب، مرگ، بی‌عدالتی، گناه و شک توضیح دارد (ساری‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹).

۲. پیشینه پژوهش

محمد کریمی و همکاران (محمد کریمی و همکاران، ۱۴۰۲) در پژوهشی، اثربخشی آموزش مثبت‌نگری و راهبردهای مقابله مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان شهر تهران را بررسی نمودند. جامعه آماری در این پژوهش، شامل تمامی دانش‌آموزان دختر پایه یازدهم شهر تهران بود. نتایج نشان داد، که دو گروه مهارت مثبت‌نگری و مقابله مذهبی در مرحله پیش‌آزمون با گروه کنترل و همچنین با یکدیگر، تفاوت معنی‌داری نداشتند. در مرحله پس‌آزمون و همچنین پیگیری بین گروه کنترل با گروه مهارت مثبت‌نگری و مهارت مقابله مذهبی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. میزان تأثیر آموزش مهارت مثبت‌نگری و مقابله مذهبی بر تاب‌آوری در پس‌آزمون، به ترتیب برابر با $70/6$ و $58/8$ درصد حاصل شد. همچنین تأثیر دو روش مهارت مثبت‌نگری و مقابله مذهبی در مرحله پیگیری به ترتیب برابر با $71/2$ و $63/7$ درصد به دست آمد. همچنین نتایج نشان داد، که تفاوت بین دو گروه مهارت مثبت‌نگری و مقابله مذهبی در مرحله پس‌آزمون، معنی‌دار بوده است و این تفاوت $11/1$ درصد برآورد گردید؛ بدین معنا که راهبرد مثبت‌نگری، تاب‌آوری نوجوانان را در مقایسه با راهبرد مقابله مذهبی، بیشتر افزایش داده است.

کیانی و فرضعلی (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان «بررسی میزان اثربخشی آموزه‌های قرآنی بر مهارت کنترل استرس در بین نوجوانان دختر» انجام دادند. جامعه آماری شامل دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول دبیرستان نرجس شهرستان مهاباد بود. نتایج نشان داد، که بین به‌کارگیری مفاهیم و آموزه‌های قرآنی و کنترل استرس، اثربخشی مستقیمی وجود دارد. بنابراین، به منظور کاهش مشکلات ناشی از استرس، نیاز به انس بیشتر با آموزه‌های قرآنی و مفاهیم دینی از طریق آموزش بهتر این مفاهیم به دانش‌آموزان متوسطه اول احساس می‌گردد.

نخعی و همکاران (۱۴۰۱)، پژوهشی با عنوان «تأثیر خواندن داستان‌های قرآنی بر مهارت‌های ارتباطی و هویت دینی و تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه اول شهرستان زابل» انجام دادند. جامعه آماری شامل کلیه دختران مقطع متوسطه دوره اول تحصیلی شهرستان زابل بود. نتایج بیان‌کننده آن بود که مداخله آموزش قصه‌های قرآنی باعث تغییرات آماری معنی‌داری در ارتقای مهارت‌های ارتباطی، هویت مذهبی و تاب‌آوری دختران نوجوان در گروه آزمایش شد. با توجه به این نتیجه به آموزش و پرورش پیشنهاد شد که در

تألیف کتب مدارس قرآنی، از داستان‌های قرآنی بیشتر استفاده شود. علاوه بر این، این تحقیق می‌تواند برای گروه‌های خاص مانند مراکز نگهداری از کودکان بدسرپرست و بی‌سرپرست و مراکز آموزشی کودکان و نوجوانان مورد استفاده قرار گیرد.

شجاعی و عوض‌زاده (۱۴۰۱) در پژوهشی، به بررسی چالش‌های آسیب‌های تربیت دینی با رویکرد دین‌گزینی در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه پرداختند. جامعه آماری این پژوهش دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه استان کهگیلویه و بویر احمد بود. نتایج حاصل از تحلیل عاملی، پس از چرخش عامل‌های استخراج شده به شیوه واریماکس، نشان داد که شش عامل «ویژگی‌های شخصی و عاطفی»، «ویژگی‌های فرهنگی»، «فقدان برنامه‌ریزی»، «خانواده و دوستان»، «بی‌توجهی به پدیده دین‌گزینی» و «ویژگی‌های اقتصادی»، در مجموع ۹۱/۰۵ درصد از واریانس متغیرها را تبیین می‌نماید. بر این اساس پیشنهاد می‌شود، که مدیران و متصدیان تربیتی نسبت به تهیه و اجرای برنامه‌ای جامع در جهت توجه بیشتر به پدیده دین‌گزینی و هدایت دانش‌آموزان به سوی دین‌پذیری مشتاقانه، اهتمام بیشتری داشته باشند.

سورزیکویسز^۱ و همکاران (۲۰۲۲) پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیرات میانجی مقابله مذهبی منفی و مثبت، بین تاب‌آوری و بهزیستی روانی» انجام دادند. جامعه آماری این پژوهش را، افراد ساکن ورشو لهستان، در فاصله سنی ۱۹ تا ۶۰ سال تشکیل می‌دادند. نتایج نشان داد که بین تاب‌آوری و بهزیستی روانی رابطه معنی‌داری وجود دارد. رابطه بین تاب‌آوری و مقابله مذهبی مثبت ناچیز بود؛ برخلاف رابطه بین تاب‌آوری و مقابله منفی که معنی‌دار، اما ضعیف بود. اگرچه روابط بین کلیت مقابله مذهبی منفی و مثبت با بهزیستی روانی نامربوط بود؛ اما بین برخی از راهبردها و بهزیستی روانی رابطه معنی‌داری یافت شد. تحلیل میانجی نشان داد که مقابله مذهبی منفی کلی و راهبردهای ارزیابی مجدد اهریمنی، تعویق مذهبی منفعل و نارضیاتی معنوی رابطه مثبت بین تاب‌آوری و بهزیستی روانی را افزایش داده است. برخلاف انتظار، راهبردهای مثبت، رابطه بین تاب‌آوری و بهزیستی روانی را واسطه نمی‌کنند؛ به‌جز اعمال مذهبی، اثر میانجی‌گری ناچیز می‌تواند، از این واقعیت ناشی شود که رابطه بین مقابله مذهبی مثبت و استرس تنها در بلندمدت قابل مشاهده است. آنان حتی سن و جنس را به‌عنوان متغیرهای کمکی معنی‌دار آماری کنترل کرده بودند، به طوری که اثرات میانجی به‌دست‌آمده از تأثیر متغیرهای حیاتی بر مدل‌ها خالی بود.

افشارمنش و نودری (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان «راهکارهای همکاری خانه و مدرسه در راستای تقویت تربیت دینی دانش‌آموزان دوره ابتدایی» انجام دادند. این مطالعه که پژوهشی کیفی بود، از مصاحبه

نیمه‌باز و روش نمونه‌گیری هدفمند برای گردآوری اطلاعات استفاده کرده بود. تعداد مصاحبه‌شوندگان شامل ۲۵ نفر می‌شد و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوای جهت‌دار استفاده گردید. پس از ارزیابی مصاحبه‌ها و استخراج مقوله‌ها، با انجام مقایسه مستمر بین داده‌ها، مقولاتی که با یکدیگر هم‌پوشانی داشتند، یکی شدند و ذیل یک عنوان کلی‌تر ارائه گردیدند. عمده‌ترین عوامل و فرصت‌های شناسایی شده در این مطالعه، فعالیت‌ها، برنامه‌ها و اقداماتی بود که مربوط به پنج حوزه ذیل می‌شد: «ارتباط کادر مدرسه با والدین»، «اعتمادسازی بین خانه و مدرسه»، «تقسیم وظایف بین مدرسه و خانواده»، «فوق‌برنامه و اوقات فراغت»، «توانمندسازی کادر مدرسه» و «خانواده‌ها و انجمن اولیاء و مربیان».

نصیری (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «تأثیر روزه ماه مبارک رمضان بر تاب‌آوری و سرسختی روانی دانشجویان» که جامعه آماری آن را دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوی تشکیل می‌دادند، به این نتیجه دست یافت که در نمرات پس‌آزمون تاب‌آوری و سرسختی روان‌شناختی، تفاوت معنی‌داری مشاهده شد. اثر اندازه روزه‌داری بر نمرات پس‌آزمون تاب‌آوری و سرسختی روان‌شناختی به ترتیب $0/73$ و $0/78$ بود. بنابراین، این نتیجه حاصل شد که عمل به باورهای دینی تا حد زیادی بر مسائل روانی تأثیر می‌گذارد و سلامت روان را افزایش می‌دهد. به عبارت دیگر، افرادی که بیشتر به معنویت گرایش دارند، کم‌تر در معرض اختلالات و ناهنجاری‌های روانی هستند. براساس نتایج، مناسک مذهبی (به ویژه روزه‌داری ماه مبارک رمضان) می‌تواند تاب‌آوری و سرسختی روانی را بهبود بخشد.

۳. نوآوری پژوهش

باید توجه داشت که امروزه بیش از هر زمان دیگری میل به کنکاش و پرسش از دین برای حل بسیاری از مشکلات اخلاقی و اجتماعی بشری احساس می‌شود و هیچ‌کس نمی‌تواند نقش دین را انکار کند. دین آثار مفید بسیاری دارد که از آن جمله می‌توان به کاهش و رفع ناراحتی‌ها و افزایش تاب‌آوری اشاره کرد. از دیگر آثار مفید دین، کاهش بیماری و افزایش سطح سازگاری و تاب‌آوری در انسان است. به همین علت است که پیروان همه ادیان، دلیل ماندگاری دین را رفع بخشی از خواسته‌های طبیعی و عاطفی انسان می‌دانند و معتقدند، برخی از نیازهای اساسی انسان را به صورت منحصر به فرد تأمین می‌کند. باورهای مذهبی توانایی تحمل شکست را افزایش می‌دهد و در نتیجه، علاوه بر حفظ سلامت جسمی و روانی، به افزایش تاب‌آوری کمک می‌کند. از سوی دیگر، توجه به باورهای دینی و تأثیرات آن بر تاب‌آوری دانش‌آموزان می‌تواند، پیامدهای مهمی بر جنبه‌های آموزشی از جمله بهبود عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان داشته باشد؛ بنابراین، انجام این پژوهش می‌تواند ضمن تعیین وضعیت فعلی باورهای دینی و تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه اول ناحیه یک شیراز، راهکارهای مفیدی را برای مدیران، معلمان، والدین و

دانش‌آموزان، جهت ارتقای باورهای دینی و تاب‌آوری دانش‌آموزان پیشنهاد کند. علاوه بر این، اطلاعات مفیدی را در اختیار برنامه‌ریزان آموزشی و معلمان قرار می‌دهد، تا محتوا و روش‌های مناسبی را برای یادگیری بهتر دانش‌آموزان اتخاذ کنند. به‌طور کلی تحقیقات مختلف، نشان‌دهنده اهمیت و نقش باورهای دینی در تاب‌آوری دانش‌آموزان است؛ اما با این وجود، تحقیقات بسیار کمی در این زمینه خاص در ایران انجام شده است. بنابراین، پژوهش حاضر درصدد پاسخ به سؤال‌های زیر است:

- ۱) باورهای مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر متوسطه اول ناحیه یک شیراز چه تأثیری دارد؟
- ۲) ابعاد باورهای مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر متوسطه اول ناحیه یک شیراز چه تأثیری دارد؟

۴. اهداف پژوهش

هدف پژوهش حاضر این است، که محقق ابتدا بر دانش موجود در زمینه پژوهش مسلط شود تا از آن طریق بتواند، راهکارهای جدیدی را برای تقویت تربیت دینی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول، در حوزه‌های مختلف روان‌شناسی، علوم تربیتی، جامعه‌شناسی، علوم دینی و معارف اسلامی ارائه نماید؛ همچنین در این مسیر، مدیران و معلمان موفق شناسایی شوند و با کمک یکدیگر، سطح تاب‌آوری دانش‌آموزان را بالا برند.

۵. روش پژوهش

با توجه به اینکه در این مطالعه، اثربخشی باورهای مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر متوسطه اول ناحیه یک شیراز بررسی شد، روش پژوهش توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش، شامل تمامی دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه اول ناحیه یک شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ به تعداد ۹۲۰۰ نفر بود، که از بین آن‌ها به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، تعداد ۳۶۰ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، پرسش‌نامه‌های باورهای مذهبی کلاک و استارک^۱ (۲۰۰۳) و تاب‌آوری ساموئلز^۲ (۲۰۰۴) بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها با کمک نرم‌افزار spss 24، از آمار توصیفی نظیر میانگین و انحراف معیار و برای آزمون فرضیه‌ها از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد. همچنین نرمال بودن داده‌های پژوهش با آزمون کولموگوروف- اسمیرنوف تأیید شد.

1. Glak & Stark

2. Samuels

الف- پرسش نامه تاب‌آوری سامونلز (۲۰۰۴): این پرسش‌نامه را سامونلز در سال ۲۰۰۴ ساخته است. این پرسش‌نامه از ۲۹ گویه در طیف پنج درجه‌ای لیکرت (از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم) تشکیل شده است. سؤالات این پرسش‌نامه به متغیرهای مهارت ارتباطی (سؤالات ۵، ۷، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۲۰، ۲۱، ۲۲ و ۲۳)، جهت‌گیری آینده (سؤالات ۴، ۶، ۸، ۱۱، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷ و ۱۸) و متغیر مسئله محور/ مثبت‌نگری (سؤالات ۱، ۲، ۳ و ۱۹) اختصاص یافته است. سؤالات ۴، ۱۲، ۲۱، ۲۲ به صورت معکوس نمره‌گذاری شده است. حداقل امتیاز ممکن ۲۹، حداکثر ۱۴۵ و حدّ متوسط نمرات ۸۷ بود. سامونلز (۲۰۰۴) جهت برآورد پایایی از روش آلفای کرونباخ استفاده کرد و ضریب آلفای کرونباخ آن را در حدود ۰/۸۹ برآورد نمود. همچنین روایی سازه این پرسش‌نامه نیز در پژوهش وی مطلوب ارزیابی شده. در ایران هاشمی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی ضریب آلفای کرونباخ را برای عامل‌های این پرسش‌نامه در نمونه دانش‌آموزی بین ۰/۶۳ تا ۰/۷۷ و در نمونه دانشجویی بین ۰/۶۲ تا ۰/۷۶ به دست آوردند. همچنین برای دستیابی به ساختار سه عاملی تحلیل مؤلفه‌های اصلی با روش چرخش واریماکس^۱ انجام شد. در این پژوهش، روایی و پایایی پرسش‌نامه تاب‌آوری تحصیلی به ترتیب با استفاده از روش‌های تحلیل گویه و آلفای کرونباخ توسط پژوهشگر محاسبه شد. تمامی گویه‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری را با نمره کل، زیر مقیاس‌های مربوطه نشان دادند، که تأییدکننده روایی این پرسش‌نامه بود. همچنین ضرایب بالای آلفای کرونباخ، تأییدکننده پایایی این پرسش‌نامه بود. نتایج حاصل از ضریب آلفای کرونباخ در مقیاس کلی ۰/۷۵۴ و در ابعاد مهارت ارتباطی، جهت‌گیری آینده و متغیر مسئله محور/ مثبت‌نگری به ترتیب ۰/۷۸۹، ۰/۷۶۵ و ۰/۷۴۸ گزارش شد.

ب- پرسش‌نامه باورهای مذهبی گلاک و استارک (۲۰۰۳): این پرسش‌نامه دارای ۲۴ گویه است، که ۴ بعد اعتقادی (سؤالات ۱-۷)، عاطفی (سؤالات ۸-۱۳)، پیامدی (سؤالات ۱۴-۱۷) و مناسکی (سؤالات ۱۸-۲۴) را شامل می‌شود. پرسش‌نامه براساس طیف پنج درجه‌ای لیکرت (کاملاً مخالفم، نمره ۱؛ مخالفم، نمره ۲؛ نظری ندارم، نمره ۳؛ موافقم، نمره ۴؛ کاملاً موافقم، نمره ۵) نمره‌گذاری می‌شود. روایی محتوایی این پرسش‌نامه در پژوهش حسین ثابت و مومی‌پور (۱۳۹۹) از طریق تحلیل عاملی محاسبه شده است. همچنین در پژوهش حسین ثابت و مومی‌پور (۱۳۹۹) پایایی پرسش‌نامه با آلفای کرونباخ بالای ۸۵٪ به دست آمد. در این پژوهش نیز، روایی و پایایی این پرسش‌نامه به ترتیب با استفاده از روش‌های تحلیل گویه و آلفای کرونباخ توسط پژوهشگر محاسبه شد. تمامی گویه‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری را با

نمره کل نشان دادند، که تأییدکننده روایی این پرسش‌نامه بود. همچنین ضریب بالای آلفای کرونباخ، تأییدکننده پایایی این پرسش‌نامه بود. نتایج حاصل از تحلیل گویه و ضریب آلفای کرونباخ در مقیاس کلی ۰/۸۴۷ و در ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی به ترتیب ۰/۷۶۴، ۰/۷۴۹، ۰/۸۱۹ و ۰/۸۳۲ گزارش شد. بنابراین، می‌توان گفت که پرسش‌نامه‌های طراحی شده برای انجام این پژوهش، از اعتماد کافی برخوردار هستند.

۶. یافته‌ها

میانگین و انحراف معیار آزمودنی‌های نمونه برای متغیرهای پژوهش در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱- میانگین و انحراف معیار آزمودنی‌های نمونه برای متغیرهای پژوهش

متغیر	تعداد (۳۶۰ نفر)	
	میانگین	انحراف معیار
باورهای مذهبی	۳/۳۴	۰/۵۰
تاب‌آوری	۳/۱۹	۰/۵۳

همان‌طور که جدول (۱) نشان می‌دهد، میانگین نمره باورهای مذهبی و تاب‌آوری دانش‌آموزان به ترتیب برابر ۳/۳۴ و ۳/۱۹، با انحراف معیارهای ۰/۵۰ و ۰/۵۳ است.

سؤال اول: باورهای مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر متوسطه اول ناحیه یک شیراز چه تأثیری دارد؟ برای بررسی این سؤال از آزمون آماری ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد، که نتایج آن در جدول‌های (۲ و ۳) آمده است.

جدول ۲- ضریب همبستگی بین باورهای مذهبی و تاب‌آوری دانش‌آموزان

متغیر	تاب‌آوری	
	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری
باورهای مذهبی	۰/۶۰۰**	۰/۰۰۱

** معنی‌دار در سطح ۰/۰۱ * معنی‌دار در سطح ۰/۰۵

یافته‌های جدول شماره (۲) نشان می‌دهد، که بین باورهای مذهبی و تاب‌آوری با ضریب همبستگی ۰/۶۰۰ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۱، رابطه مثبت و معنی‌داری در سطح ۰/۰۵ وجود دارد. مثبت بودن ضریب همبستگی حاکی از رابطه مستقیم بین باورهای مذهبی و تاب‌آوری دانش‌آموزان است؛ یعنی هرچه باورهای مذهبی مناسب‌تر باشد، تاب‌آوری دانش‌آموزان بیشتر است.

جدول ۳- آزمون رگرسیون باورهای مذهبی و تاب‌آوری

متغیر	R ²	F	Sig	β	t	p
باورهای مذهبی	۰/۳۶۰	۲۰۱/۱۶۴	۰/۰۰۱	۰/۶۴۲	۱۴/۱۸۳	۰/۰۰۱

یافته‌های جدول شماره (۳) نشان می‌دهد، که باورهای مذهبی ۳۶ درصد از واریانس تاب‌آوری دانش‌آموزان را پیش‌بینی می‌کند. میزان آماره F برابر ۲۰۱/۱۶۴ با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۱ گزارش شده است، که نشان می‌دهد فرض صفر رد شده است و باورهای مذهبی قادر به پیش‌بینی تاب‌آوری دانش‌آموزان نیستند. همچنین با توجه به ضریب رگرسیون ($\beta=0/642$) و مقدار آماری تی به دست آمده (۱۴/۱۸۳) متغیر باورهای مذهبی پیش‌بینی‌کننده معنی‌دار تاب‌آوری دانش‌آموزان در سطح ۰/۰۵ است ($p<0/05$).

سؤال دوم: ابعاد باورهای مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر متوسطه اول ناحیه یک شیراز چه تأثیری دارد؟
برای بررسی این سؤال از رگرسیون چندگانه به شیوه همزمان استفاده شد. نتیجه مربوط به آن در جدول (۴) گزارش شده است.

جدول ۴- نتایج رگرسیون چندگانه به شیوه همزمان برای تعیین قدرت پیش‌بینی‌کنندگی ابعاد باورهای مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان

متغیر پیش‌بین	B	بتا	آماره آزمون (t)	سطح معنی‌داری	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	آماره آزمون (F)	سطح معنی‌داری
اعتقادی	۰/۱۸۴	۰/۱۹۴	۳/۰۲۲	۰/۰۰۳	۰/۶۰۴	۰/۳۶۵	۵۰/۹۱۶	۰/۰۰۱
عاطفی	۰/۱۳۰	۰/۱۶۷	۲/۴۲۲	۰/۰۱۶				
پيامدی	۰/۱۰۱	۰/۱۰۰	۲/۱۴۵	۰/۰۳۳				
مناسکی	۰/۲۰۷	۰/۲۷۳	۴/۷۳۷	۰/۰۰۱				

در جدول (۴) شاخص‌های مختلف حاصل از تحلیل رگرسیون برای متغیر وابسته تاب‌آوری ارائه شده است. ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۶۰۴ و با معنی‌داری ۰/۰۰۱ به دست آمد؛ همچنین مجذور ضریب همبستگی چندگانه (ضریب تعیین) ۰/۳۶۵ محاسبه شد؛ بنابراین، ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی مجموعاً ۳۶/۵ درصد واریانس تاب‌آوری دانش‌آموزان را تبیین می‌کنند. همچنین سطح معنی‌داری ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی کم‌تر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین، فرض صفر رد می‌شود و مقدار بتای ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی معنی‌دار است و به صورت مثبت می‌توانند تاب‌آوری دانش‌آموزان را پیش‌بینی کنند. در نتیجه، می‌توان معادله خط رگرسیون را به شیوه زیر نوشت:

$$Y = 1/138 + 0/184(\text{اعتقادی}) + 0/130(\text{عاطفی}) + 0/101(\text{پیامدی}) + 0/207(\text{مناسکی}).$$

۷. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر باورهای مذهبی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر متوسطه اول ناحیه یک شیراز انجام شد. در بررسی سؤال اول پژوهش این نتیجه به دست آمد که باورهای مذهبی قادر به پیش‌بینی تاب‌آوری دانش‌آموزان هستند. این نتیجه با یافته‌های محمدکریمی و همکاران (۱۴۰۲)، کیانی و فرضعلی (۱۴۰۱)، نخعی و همکاران (۱۴۰۱)، شجاعی و عوض‌زاده (۱۴۰۱)، سورزیکویسز و همکاران (۲۰۲۲)، افشارمنش و نوذری (۱۴۰۰) و نصیری (۱۴۰۰) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که اعتقاد به تقدیر الهی (که مبتنی بر خیر است)، انسان را از آثار نوسانات شدید زندگی مصون می‌دارد و به او احساس معنی‌دار بودن زندگی را می‌دهد و موجب آرامش و امیدواری می‌شود و جایی برای حزن و اندوه باقی نمی‌ماند. باورهای دینی به عنوان مروج رفتار مثبت، یک سبک سالم را برای زندگی پیشنهاد می‌کنند و هنجارهای شایسته اجتماعی را تشویق و رفتارهای ناپسند را زشت می‌شمارند. از آنجا که بسیاری از اعمال دینی در گردهمایی‌های مذهبی رخ می‌دهد، پس این مجالس، موجب پدید آمدن روابط نزدیک و صمیمی با افراد دیگر می‌شود. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که حضور و شرکت در امور دینی می‌تواند برای افراد، حمایت اجتماعی ایجاد کند و این امر بر خوشحالی، روحیه و تاب‌آوری افراد اثر دارد. در عین حال، عمل به اعتقادات دینی باعث ایجاد احساس ارتباط با خدا می‌شود؛ این رابطه از جهاتی شبیه رابطه با انسان است، که باعث خشنودی و رضایت در زندگی می‌شود. بنابراین، کسانی که به حوزه دین اعتقاد پیدا کرده‌اند و در عمل به اعتقادات دینی خود موفق هستند، ممکن است، از نظر همدلی، مسئولیت‌پذیری و انعطاف‌پذیری موفق‌تر باشند. به همین دلیل، این افراد احتمالاً ظرفیت بالایی برای بهبود روابط و تعاملات خود دارند. در نتیجه سازگاری و رضایت بیشتری در زندگی خود خواهند داشت و افرادی با تاب‌آوری مناسب هستند.

در بررسی سؤال دوم پژوهش این نتیجه حاصل شد که ابعاد باورهای مذهبی (اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی) قادر به پیش‌بینی تاب‌آوری دانش‌آموزان هستند. این نتیجه با یافته‌های نخعی و همکاران (۱۴۰۱) و نصیری (۱۴۰۰) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت، دانش‌آموزان عموماً در پاسخ‌های خود به مسجد رفتن برای ادای نماز جماعت، قرآن خواندن، شرکت در نماز جمعه، حضور در مراسم اعیاد مذهبی و عزاداری که در مساجد و تکیه‌ها تشکیل می‌شود، اشاره کردند. همچنین آنان بیان داشتند که اگر امر به معروف و نهی از منکر ترک شود، فساد و فحشا همه‌جا را پر می‌کند؛ در روز قیامت به اعمال و رفتار انسان‌ها دقیقاً رسیدگی می‌شود و نیکوکاران در بهشت و بدکاران به جهنم خواهند رفت؛ قرآن کلام خداست و هر چه می‌گوید حقیقت محض است؛ این دنیای پر از ظلم و جور با ظهور حضرت

مهدی (عج) پر از عدل و داد خواهد شد؛ بدون اعتقادات دینی زندگی پوچ و بی‌هدف است و رفتن به حرم یکی از امامان و اولیاء، باعث احساس معنویت عمیقی می‌شود؛ بیان تمامی این عوامل از سوی دانش‌آموزان نشان از رسوخ باورهای دینی در ذهنیت آنان است که در نهایت موجب موفق بودن آنان در بیشتر حوزه‌های زندگی، داوطلب بودن برای انجام کار خوب در مدرسه، کمک به اطرافیان در زمان نیاز، داشتن حداقل یک دوست صمیمی، نگاه کردن به جنبه‌های مثبت وقایع، اعتماد اطرافیان در انجام کارها و آرامش گرفتن با باورهای دینی می‌شود. لیو و همکاران (Liu & et al., 2014) در تحقیقات خود گزارش کردند تاب‌آوری با تسهیل برون‌ریزی عاطفه مثبت و کاهش عاطفه منفی موجب ارتقای حرمت خود افراد می‌شود و حرمت خود به شکل منفی با درماندگی روان‌شناختی شامل اضطراب، افسردگی، مشکلات بین فردی و به شکل مثبت با رضایت از زندگی در ارتباط است. همچنین تاب‌آوری تحصیلی موجب تقویت یک نوع از توانایی ذهنی و فکری در دانش‌آموزان می‌شود، که این توانایی در شکل‌گیری رضایت تحصیلی در ابعاد مختلف، از جمله ایجاد توانایی برای یادگیری، شناختن خود و انگیزه‌ها، فرصت دوست‌یابی و درگیری در فعالیت‌ها، کمک به کنترل فشار روانی می‌گردد و از سویی می‌تواند در دانش‌آموزان، توانایی گریز از موقعیت‌های پرتنش بزرگسالی را ایجاد کند (Mahamid, 2020). افراد با تاب‌آوری بالا به دلیل عزت نفس بالاتر، رضایت تحصیلی بهتری دارند و عملکرد تحصیلی بهتری از خود نشان می‌دهند. علاوه بر این، دانش‌آموزان با تاب‌آوری بالا، به دلیل قدرت روان‌شناختی، رویدادهای ناخوشایند را به‌عنوان یک فرصت یادگیری رد می‌کنند و بر رویدادهای زندگی خود کنترل بیشتری می‌کنند؛ در نتیجه بهتر می‌توانند با استرس و بحران‌ها کنار بیایند و خونسردی خود را حفظ کنند و در نهایت به رضایتمندی و پیشرفت تحصیلی بالاتر دست یابند. به‌طور کلی، تاب‌آوری تحصیلی به افراد کمک می‌کند تا با عواملی که منجر به عملکرد نامطلوب و پایین تحصیلی می‌شوند، کنار بیایند و سلامت و رفاه روانی خود را حفظ کنند و در عین حال با چالش‌ها و تهدیدات اجتناب‌ناپذیر در دوره تحصیلی سازگار شوند و واکنش‌های موفقیت‌آمیزی از خود نشان دهند (هاشمی و همکاران، ۱۴۰۲).

نوجوانی یکی از حساس‌ترین مراحل رشد در زندگی انسان است و یکی از مهم‌ترین ویژگی‌هایش، تغییرات بسیار در زمینه‌های جسمی، اجتماعی، هوشی و روانی است. در گذشته نوجوانی را دوره طوفان و استرس می‌نامیدند. با این حال امروزه می‌دانیم، نوجوانی دوره طوفان و استرس برای همه نوجوانان نیست؛ اما محتمل‌ترین دوره در زندگی انسان برای برهم خوردن آرامش است (Edara & et al., 2021). آموزش افزایش تاب‌آوری به نوجوانان به آن‌ها این امکان را می‌دهد که اهداف واقع‌بینانه را در زندگی خود انتخاب کنند و به سطحی از تعادل در خواسته‌های خود دست یابند. این مسئله در نهایت افراد را در زندگی روزمره،

آینده و چالش‌های آن، انعطاف‌پذیرتر می‌کند.

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که باورهای مذهبی و ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی بر تاب‌آوری دانش‌آموزان تأثیر دارد و باورهای مذهبی مناسب، موجب بهبود تاب‌آوری دانش‌آموزان می‌شود؛ بنابراین، پیشنهاد می‌شود معلمان به منظور افزایش تاب‌آوری دانش‌آموزان، تعامل مثبتی را با آن‌ها برقرار کنند و محیطی را در مدرسه فراهم سازند که ضمن ایجاد روابط دوستانه بین معلمان و دانش‌آموزان، حاکی از قوانینی ثابت، روشن و جوی خودمختارانه برای دانش‌آموزان باشد، تا در سایه چنین محیطی، دانش‌آموزان با انگیزه و علاقه بیشتری به تحصیل بپردازند. پیشنهاد می‌شود برنامه‌های واحد یادگیری براساس ارتقا تاب‌آوری و تقویت باورهای مذهبی برای دانش‌آموزان طراحی شود. همچنین پیشنهاد می‌شود، پژوهشگران با انجام پژوهش‌های مختلف، نقش هریک از مصادیق تعالیم دینی را از جهت باور و عملکرد در ایجاد و تقویت تاب‌آوری ارزیابی نمایند؛ به‌طور مثال، تولید و بهره‌گیری از محتواهای معنویت‌افزا شامل ادبیات داستانی، فیلم، انیمیشن، مسابقات و همچنین شرکت دادن نوجوانان در برنامه‌های معنوی مثل اعتکاف، اربعین و لیالی قدر در کنار جنبه‌های آموزشی و تحصیلی می‌تواند، مؤثر و راهگشا باشد. افزون بر آن پیشنهاد می‌شود، به منظور افزایش باورهای مذهبی دانش‌آموزان، آموزه‌ها و معارف ناب اسلامی به صورت مطالب کاربردی و قابل اجرا در شئون مختلف زندگی دانش‌آموزان وارد شود؛ برنامه‌ریزی مناسب برای تنظیم اوقات فراغت نوجوانان فراهم گردد. برای انجام این موارد می‌توان از تقویت ارتباط میان والدین دانش‌آموزان با مربیان و عدم واگذاری مسئولیت تربیت فرزندان به مدرسه یا خانواده به تنهایی، استفاده کرد. مراکز مشاوره‌ای مفید و کارآمد در مدارس تقویت شود. به‌یادآوردن به مسئله ترک تحصیل یا اخراج دانش‌آموزان از مدرسه، ضرورت ارتباط با خانواده‌های آنان، تلاش در جهت رفع موانع موجود از دیگر اقداماتی است که می‌تواند در ایجاد باورهای مذهبی و بالارفتن تاب‌آوری دانش‌آموزان مؤثر باشد. از سوی دیگر، تقویت و گسترش فعالیت ورزشی در مدارس باعث شادابی نسل امروز می‌شود. همچنین ایجاد مراکز آموزشی، ورزشی، تفریحی و مشاوره‌ای برای گذراندن اوقات فراغت نوجوانان و جوانان و همچنین الگوسازی صحیح و قابل اقتدا از ائمه (ع) پیشنهاد می‌گردد. در نهایت توصیه می‌شود، مدیران و متصدیان فرهنگی نسبت به تهیه و اجرای برنامه‌ای جامع در جهت توجه بیشتر به پدیده دین‌گریزی و هدایت دانش‌آموزان به سوی دین‌پذیری مشتاقانه، اهتمام بیشتری داشته باشند.

۸. تشکر و قدردانی

از کلیه مدیران، معلمان و دانش‌آموزان مدارس متوسطه اول ناحیه (۱) شیراز که در انجام این پژوهش همکاری کردند، تشکر و قدردانی می‌شود.

— منابع —

- افشارمنش، محمود؛ نوذری، محمود (۱۴۰۰). راهکارهای همکاری خانه و مدرسه در راستای تقویت تربیت دینی دانش‌آموزان دوره ابتدایی. *پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی*، ۱(۴)، ص ۳۰-۷.
- ایلامی، اورنگ؛ مسلمی‌راد، مسلم؛ نعیمی، ابراهیم؛ بابونی، امین؛ رضایی، کریم (۱۳۹۹). تأثیر روان‌درمانی مذهبی با تأکید بر اهمیت نماز بر سلامت روان و درد بیماران سرطانی. *دین و سلامت*، ۵۸، ص ۴۴۴-۴۵۱.
- حسین ثابت، فریده؛ مومی‌پور، مهرنوش (۱۳۹۹). رابطه میزان عمل به باورهای دینی و جهت‌گیری مذهبی با شادکامی در دانشجویان دختر. *روان‌شناسی و دین*، ۸(۳)، ص ۱۶۱-۱۴۵.
- دهقانی، فرزانه؛ سیفی، محمد؛ ناطقی، فائزه؛ فقیهی، علیرضا (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش شادکامی بر ارتقای کیفیت زندگی کارکنان کارکنان منطقه ویژه اقتصادی پارس براساس نگرش مذهبی آنان. *جامعه‌شناسی تربیتی ایران*، ۱(۹)، ص ۴۸-۵۹.
- زکوی، علی اصغر؛ مرزبند، رحمت‌اله؛ یوسف‌پور، محمد (۱۴۰۰). بررسی تاثیر گناه در ایجاد برخی از بیماری‌ها و تبیین الگوهای آن بر پایه جهان‌بینی اسلامی. *پژوهش در دین و سلامت*، ۷(۴)، ص ۱۳۱-۴۸.
- ساری‌زاده، محمدصادق؛ نجفی، محمود؛ رضایی، علی محمد (۱۳۹۹). پیش‌بینی افسردگی براساس مقابله مذهبی و مولفه‌های رشد مثبت جوانان در نوجوانان. *سلامت روان، دین و فرهنگ*، ۲۳(۲)، ص ۲۱۶-۲۲۸.
- شجاعی، مسلم؛ عوض‌زاده، ابوطالب (۱۴۰۱). چالش‌های تربیت دینی با رویکرد دین‌گریزی در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه. *پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی*، ۲(۲)، ص ۶۶-۵۰.
- کهریزه، مهناز؛ صابری، محمد؛ بشیرگنبدی، سپیده (۱۴۰۰). تأثیر مداخلات معنوی- مذهبی بر اضطراب، افسردگی و سازگاری با طلاق والدین در دانش‌آموزان دختر دبیرستانی. *سلامت، معنویت و اخلاق پزشکی*، ۷(۲)، ص ۲-۸.
- کیانی، زهرا؛ فرضعلی، فاطمه (۱۴۰۱). بررسی میزان اثربخشی آموزه‌های قرآنی متوسطه اول بر مهارت کنترل استرس دانش‌آموزان دبیرستان نجف‌شهرستان مه ولات. *پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی*، ۳(۱)، ص ۸۳-۱۰۴.
- محمد کریمی، محسن؛ طالب‌سند، سیاوش؛ رحیمیان بوگر، اسحاق (۱۴۰۲). اثربخشی آموزش مثبت‌نگری و راهبردهای مقابله مذهبی بر تاب‌آوری در دانش‌آموزان شهر تهران. *مطالعات میان‌فرهنگی*، ۱۸(۵۴)، ص ۱۶۸-۱۴۹.
- نجفی، حسن؛ ملکی، حسن؛ سبحانی‌نژاد، مهدی؛ مصباح، علی (۱۴۰۰). طراحی الگوی برنامه درسی هویت دینی در دوره اول متوسطه. *مطالعات برنامه درسی*، ۱۶(۶۱)، ص ۵۹-۹۲.
- نخعی، سمیه؛ قادرسارانی، راضیه؛ روزرخ، زهرا؛ میر، عباس (۱۴۰۱). تأثیر خواندن داستان‌های قرآنی بر روی مهارت‌های ارتباطی و هویت دینی و تاب‌آوری دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه اول شهرستان زابل. *ایده‌های نوین روانشناسی*، ۱۳(۱۷)، ص ۱-۱۳.
- نصیری، محمد (۱۴۰۰). تأثیر روزه ماه مبارک رمضان بر تاب‌آوری و سرسختی روانی دانشجویان. *مجله تغذیه، روزه و سلامت*، ۹(۳)، ص ۲۰۷-۲۱۱.
- هاشمی، سید مرتضی؛ مهداد، علی؛ شکری، امید (۱۴۰۲). مقایسه اثربخشی بسته‌های آموزش مثبت‌نگر، تاب‌آوری و ذهن‌آگاهی بر رضایت تحصیلی دانش‌آموزان. *رویش روان‌شناسی*، ۱۲(۲)، ص ۱۵۲-۱۴۱.
- Abbas, A.A. (2022). The effectiveness of the mini-games style in learning the skills of Darbel, handling and receiving basketball for first intermediate students. *University of Anbar Sport and Physical Education*

- Sciences*, 5(24).
- Ayub, N., Iqbal, S. & Rangoonwala, E. (2022). Religious Identity and Psychological Well-being: Gender Differences Among Muslim Adolescents. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 37(1).
- Baumgartner, J.N. & Schneider, T.R. (2023). A randomized controlled trial of mindfulness-based stress reduction on academic resilience and performance in college students. *Journal of American College Health*, 71(6), p. 1916-1925.
- Cassidy, S. (2015). Resilience building in students: The role of academic self-efficacy. *Frontiers in Psychology*, 6, p.1781.
- Choi, S., Yoo, I., Kim, D., An, S., Sung, Y. & Kim, C. (2023). The moderating effect of resilience on the relationship between academic stress and school adjustment in Korean students. *Frontiers in Psychology*, 13, p.941129.
- De la Fuente, J., Zapata, L., Martínez-Vicente, J.M., Sander, P. & Cardelle-Elawar, M. (2017). The role of personal self-regulation and regulatory teaching to predict motivational-affective variables, achievement, and satisfaction: a structural model. *Front. Psychol.* 6, p. 399.
- Edara, I.R., Del Castillo, F., Ching, G.S. & Del Castillo, C.D. (2021). Religiosity, emotions, resilience, and wellness during the COVID-19 pandemic: A study of Taiwanese university students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12), p. 6381.
- Hallahan, D.P., Pullen, P.C., Kauffman, J.M. & Badar, J. (2020). *Exceptional learners*. In: Oxford Research Encyclopedia of Education.
- Liu, Y., Wang, Z., Zhou, C. & Li, T. (2014). Affect and self-esteem as mediators between trait resilience and psychological adjustment. *Personality and individual differences*, 66, p. 92-97.
- Mahamid, F.A. (2020). Collective trauma, quality of life and resilience in narratives of third generation Palestinian refugee children. *Child Indicators Research*, 13, p. 2181-2204.
- Martin, A.J. & Donlevy, V. (2022). The role of engagement in immigrant students' academic resilience. *Learning and Instruction*, 82, p.101650.
- Masten, A. (2016). Academic resilience of immigrant youth in Greek schools: Personal and family resources. *European Journal of Developmental Psychology*, 13(3), p. 377-393.
- Meyer, F. (2021). Measuring academic resilience in quantitative research: A systematic review of the literature. *Educational Research Review*, No.34.
- Noreen, A., Iqbal, N., Hassan, B. & Ali, S.A. (2021). Relationship between psychological distress, quality of life and resilience among medical and non-medical students. *J Pak Med Assoc*, 71(9), p.2181-2185.
- Rizvi, M.A.K. & Hossain, M.Z. (2017). Relationship between religious belief and happiness: A systematic literature review. *Journal of religion and health*, 56, p.1561-1582.
- Rudd, G., Meissel, K. & Meyer, F. (2021). Measuring academic resilience in quantitative research: A systematic review of the literature. *Educational Research Review*, No. 34.
- Samuels, W.E. (2004). *Development of a non-intellective measure of academic success: Towards the quantification of resilience*. The University of Texas at Arlington.
- Surzykiewicz, J., Skalski, S.B., Niesiołędzka, M. & Konaszewski, K. (2022). Exploring the mediating effects of negative and positive religious coping between resilience and mental well-being. *Frontiers in behavioral neuroscience*, No.16.

- Tomaszewski, R. (2021). A STEM e-class in action: A case study for asynchronous one-shot library instruction. *The Journal of Academic Librarianship*, 47(5).
- Vemde, L., Thijs, J. & Hornstra, L. (2023). The classroom social environment in mixed secondary school classes: The role of ethnic classroom composition and classmates' explicitly and implicitly measured ethnic attitudes. *Social Psychology of Education*, 26(2), p. 333-366.
- Yu, I.E. (2021). Institutional identity of pedagogical education: problems and development trends. *Перспективы науки и образования*, 2(50), p.70-87.